

*Володимир Степанович Сердинський,
аспірант відділу кримінального права,
кримінології та судочинства
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України
ORCID: 0000-0001-6674-019X*

СУДДІВСЬКЕ САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ (В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ)

Постановка проблеми. Суддівське самоврядування відіграє важливу роль у забезпеченні професійної незалежності суддів та судової влади загалом. «Незалежність суддів є основною передумовою функціонування самостійної й авторитетної судової влади, здатної забезпечити об'єктивне й безстороннє правосуддя, ефективно захистити права і свободи людини і громадянина» [1]. Становлення інституту суддівського самоврядування розпочалося з перших років здобуття незалежності нашої країни, а нормативно-правова база стосовно нього постійно вдосконалюється з метою забезпечення незалежності судової влади та суддів зокрема. На жаль, незважаючи на численні реформи судової влади протягом тридцяти років, доводиться констатувати численні проблеми в організації та функціонуванні судової гілки влади, що, безумовно, негативно впливає на імідж України як правової держави, спричиняє порушення основного права людини на справедливий суд, порушує права та зачіпає гарантії незалежності судді. Належне функціонування судової гілки влади та здійснення правосуддя набувають неабиякого значення в умовах війни. В цьому контексті спадає на думку відомий латинський вислів «Fiat iustitia et pereat mundus!» – Нехай здійсниться правосуддя, хоч би загинув світ!

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових колах проблематика суддівського самоврядування не втрачає своєї актуальності протягом усіх років незалежності Української держави, з огляду на ряд реформ судової гілки влади, спрямованих на забезпечення її незалежності. Серед значного масиву наукових праць слід виокремити ті, що безпосередньо стосуються питання суддівського самоврядування. Це праці О. Білової, М. Вільгушинського, О. Губанова, С. Леськів. Серед останніх публікацій варто згадати наукові статті: О. Боровицького, який аналізував питання взаємодії органів суддівського врядування та суддівського самоврядування в процесі забезпечення незалежності судової влади та суддів [2]; Д. Шпенова, який кваліфікує суддівське самоврядування як форму управління службою суддів в Україні [3]; О. Губанова, який досліджував адміністративно-правові аспекти організації суддівського самоврядування в Європі [4].

Мета статті – проаналізувати чинне законодавство України щодо суддівського самоврядування в контексті відповідності його положень європейським стандартам, а також оцінити актуальний стан справ у цій сфері.

Основні результати дослідження. Відповідно до чинного законодавства, а саме – Закону України «Про судоустрій і статус суддів» суддівське самоврядування полягає в самостійному колективному вирішенні суддями питань внутрішньої діяльності судів в Україні, а також для захисту професійних інтересів суддів, серед яких: фінансове забезпечення, захист від втручання в їхню діяльність, соціальний захист суддів та їхніх сімей; обрання на адміністративні посади, участь у формуванні органів суддівського врядування, призначення суддів Конституційного Суду України.

Організаційними формами суддівського самоврядування є збори суддів, Рада суддів України, з'їзд суддів України. Збори суддів – зібрання суддів відповідного суду, на якому вони обговорюють питання внутрішньої діяльності суду та приймають колективні рішення з обговорюваних питань. Найвищим органом суддівського самоврядування є з'їзд суддів України, якому підзвітні Рада суддів України, Вища кваліфікаційна комісія суддів, Державна судова адміністрація України.

Одним з важливих повноважень з'їзду суддів є участь у формуванні Вищої ради правосуддя. Це питання є надзвичайно нагальним на сьогодні в умовах воєнного стану, особливо коли стоїть

питання відновлення повноважного складу Ради, яка наділена широким спектром конституційних повноважень. Особливо гостро постають питання вирішення кадрової кризи, а також притягнення до відповідальності суддів, обрання запобіжних заходів тим, хто підозрюється у скоєнні злочинних дій, відсторонення від посад суддів, так само нагальними є питання звільнення суддів у відставку. На сьогодні посади членів ВРП мають посісти восьмеро представників суддівського самоврядування, тому є нагальна потреба провести з'їзд суддів.

Виконавчим органом з'їзду суддів України є Рада суддів України, що виступає вищим органом суддівського самоврядування. Саме на цей орган покладається здійснення ряду важливих заходів, які можна класифікувати на кілька груп: заходи стосовно організаційного забезпечення діяльності судів; захист професійних інтересів суддів; повноваження щодо врегулювання конфлікту інтересів у діяльності суддів, голови чи членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, голови Державної судової адміністрації України чи його заступників.

Відповідно до практики європейських держав саме на судову раду покладається функція захисту, підтримки та розвитку ролі судової влади та незалежності окремих суддів щодо інших гілок державної влади. У своєму Висновку № 24 (2021) Консультативна рада європейських суддів зазначила перелік тих повноважень, якими варто наділяти судові ради, до яких відносять: а) захист і сприяння судовій незалежності й ефективності правосуддя; b) бажано, щоб судова рада мала повноваження з добору, призначення та просування по службі суддів. Ці функції мають здійснюватися в повній незалежності від законодавчої чи виконавчої влади, а також в абсолютній прозорості щодо критеріїв добору суддів; c) судова рада має брати активну участь в оцінюванні якості правосуддя та в впровадженні інструментів забезпечення ефективності суддівської роботи, але при цьому рада не повинна заміняти собою відповідний орган судової влади, відповідальний за оцінювання окремих суддів; d) судовій раді можуть бути довірені питання етики, а також розгляд скарг на суди з боку осіб, які користуються послугами судів; e) судова рада може здійснювати організацію та нагляд за навчанням суддів, але планування та впровадження навчальних програм має залишатися відповідальністю навчального центру, з яким рада повинна співпрацювати для гарантування якості початкової підготовки та підвищення кваліфікації суддів; f) судова рада може мати розширені фінансові повноваження щодо обговорення та управління бюджетом судової влади, а також повноваження з адміністрування різних судів задля кращої якості правосуддя; g) судова рада може бути також органом, який відіграє важливу роль у сфері удосконалення та захисту іміджу правосуддя; h) перед розглядом у парламенті законопроекти, які можуть мати вплив на систему правосуддя, наприклад на незалежність судової влади, або які можуть обмежити гарантії доступу громадян до правосуддя, повинні отримати висновок судової ради.

У своєму висновку Консультативна рада європейських суддів підкреслює, що кожна рада повинна мати достатні повноваження для захисту незалежності судової влади і окремих суддів. Особливо звертається увага на захист інтересів суддів під час їхнього оцінювання, щоб воно проводилося безстороннім, незалежним органом з дотриманням гарантій їх незалежності, щоб сама процедура не дозволяла усувати «небажаних» суддів, а також щоб при вирішенні справ окремі судді не зазнавали неналежного впливу ззовні чи всередині судової влади. Саме судові ради повинні відігравати важливу роль у захисті суддівської незалежності у цьому процесі.

Звичайно ж, у цьому контексті варто зауважити, що судові ради повинні бути наділені відповідними ефективними засобами правового захисту суддів, щоб захищати незалежність судової гілки влади та суддів, зокрема, мати можливість оскаржувати нормативно-правові акти, які стосуються її чи судової системи. Консультативна рада європейських суддів наполягає на тому, щоб судові ради мали процесуальну правоздатність у національних і міжнародних судах.

Звичайно ж, єдиної правильної моделі судової ради не існує, кожна держава на національному рівні самостійно прописує своє законодавство, визначаючи склад судової ради, наділяючи її певними повноваженнями. Однак Консультативна рада європейських суддів рекомендує, щоб більшість судової ради складалася з суддів, які обираються іншими суддями [5].

Досліджуючи питання суддівського самоврядування, основним призначенням якого є захист професійних інтересів суддів, варто також згадати про такий можливий механізм підтримки суддівської незалежності та захисту інтересів суддів, який практикується в деяких зарубіжних країнах, як асоціації суддів. Діяльність асоціацій суддів та їх роль у підтримці суддівської незалеж-

ності також були в центрі уваги Консультативної ради європейських суддів, яка в 2020 році видала свій Висновок № 23 під назвою «Роль асоціацій суддів у підтримці суддівської незалежності» [6]. Асоціації суддів є самоврядними неприбутковими організаціями з правосуб'єктністю чи без неї, а до складу таких асоціацій входять ті, хто добровільно подає заяви на членство.

Основними цілями переважної більшості асоціацій є підтримка та захист незалежності суддів і дотримання принципу верховенства права, а також захист статусу судді та забезпечення належних умов роботи суддів. Як зазначається у Висновку консультативної ради європейських суддів, до основних завдань асоціацій віднесено:

– встановлення та захист незалежності судової системи. Йдеться про захист суддів і судової системи від будь-яких порушень щодо незалежності, обстоювання забезпечення достатніх ресурсів і належних умов праці, забезпечення належної винагороди та соціального захисту, реагування на несправедливу критику та напади на судові органи й окремих суддів, запровадження, заохочення та реалізація етичних стандартів, забезпечення недискримінації та гендерного балансу;

– зміцнення та вдосконалення верховенства права, що полягає у сприянні в підготовці суддів, обміну знаннями та передовим досвідом, сприянні здійсненню правосуддя спільно з відповідальними особами, сприяння реформам системи судоустрою та законодавства, поширення інформації і підвищення обізнаності ЗМІ та громадськості щодо ролі суддів, судової системи й верховенства права.

У деяких державах – членах КРЄС асоціації суддів представляють суддів у дисциплінарних провадженнях у тому разі, якщо вони потребують представництва. Не може бути жодних заперечень проти того, аби асоціації суддів представляли своїх членів у ході дисциплінарних проваджень і сприяли забезпеченню справедливої процедури, особливо якщо такі провадження (неправомірно) застосовують для організації відсторонення певних суддів. Водночас варто подбати про те, аби не створювалося враження, що асоціації суддів є захисниками суддів, винних у неправомірних діях.

Чинне законодавство нашої держави, яке регулює різні питання суддівського самоврядування, у своєму масиві відповідає основним критеріям організації та забезпечення функціонування суддівського самоврядування, які рекомендовані на європейському рівні. Водночас з огляду на можливі зміни в законодавстві або чергову судову реформу варто пам'ятати про потребу в якісному законодавстві, з дотримання певної сталості та поваги до принципу правової визначеності. Звичайно ж, як слушно зауважила Консультативна рада європейських суддів у своєму Висновку № 18 (2015), слід уникати, якщо це можливо, занадто великої кількості законодавчих змін у сфері відправлення правосуддя протягом короткого проміжку часу. З огляду на ризики нестабільності в належному відправленні правосуддя, що може спричинити помилкове сприйняття громадськістю того факту, що будь-які недоліки у запровадженні нової системи виникають з вини судових органів. Це може призвести до зайвих конфліктів і недовіри.

Висновки. Питання перенавантаження судової влади, забезпечення її незалежності, ефективності суддівського самоврядування, з метою дотримання як професійних прав суддів, так і одного з основних прав людини – права на справедливий суд, мають бути одними з основних у порядку денному сучасної української держави. Ключовий зовнішньополітичний курс України на вступ до Європейського Союзу вимагає від нашої держави продемонструвати реалізацію на практиці основних засад правової та демократичної держави. У цьому контексті правові засади незалежності судової гілки влади та її безпосередня реалізація відіграватимуть неабияку роль, а питання суддівського самоврядування буде одним із пріоритетних.

Список використаних джерел

1. Галайденко Т. До питання розмежування категорій «принцип незалежності суддів» та «гарантії його реалізації». URL: <http://www.vgu.gov.ua/Docs/a031110.pdf>
2. Боровицький О. Суддівське врядування та суддівське самоврядування як гарантія незалежності судової влади. *Університетські наукові записки*. 2019. Том 18. № 3 (71). С. 367–377.
3. Шпеню Д. Ю. Поняття суддівського самоврядування як однієї з основних форм управління службою суддів в Україні. *Форум права*. 2014. № 4. С. 364–369. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2014_4_65
4. Губанов О. О. Європейський досвід у сфері організації суддівського самоврядування: адміністративно-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 6. С. 208–213.

5. Еволюція судових рад і їхня роль у незалежних і безсторонніх судових системах: Висновок КРЄС № 24 (2021). URL: <https://rm.coe.int/opinion-no-24-2021-of-the-ccje-ukr/1680a50e49>
6. Роль асоціацій суддів у підтримці суддівської незалежності: Висновок КРЄС № 23 (2020). URL: <https://rm.coe.int/opinion-ccje-no-23-ukr/1680a54ba2>

References

1. Halaidenko T. Do pytannia rozmezhuвання katehorii «pryntsyp nezalezhnosti suddiv» ta «harantii yoho realizatsii». URL: <http://www.vru.gov.ua/Docs/a031110.pdf>
2. Borovytskyi O. Suddivske vriaduvannya ta suddivske samovriaduvannya yak harantiia nezalezhnosti sudovoї vlady. *Universytetski naukovі zapysky*. 2019. Tom 18. № 3 (71). S. 367–377.
3. Shpenov D. Iu. Poniattia suddivskoho samovriaduvannya yak odniiei z osnovnykh form upravlinnia sluzhboiu suddiv v Ukraini. *Forum prava*. 2014. № 4. S. 364–369. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2014_4_65
4. Hubanov O. O. Yevropeyskyi dosvid u sferi orhanizatsii suddivskoho samovriaduvannya: administratyvno-pravovy aspekt. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. 2018. № 6. S. 208–213.
5. Evoliutsiia sudovykh rad i yikhnia rol u nezaleznykh i bezstoronnikhsudovykh systemakh: Vysnovok KRIS № 24 (2021). URL: <https://rm.coe.int/opinion-no-24-2021-of-the-ccje-ukr/1680a50e49>
6. Rol asotsiatsii suddiv u pidtrymsi suddivskoi nezalezhnosti: Vysnovok KRIS № 23 (2020). URL: <https://rm.coe.int/opinion-ccje-no-23-ukr/1680a54ba2>

Сердинський В. С. Суддівське самоврядування в Україні (в контексті європейських стандартів)

Актуальність питання належного функціонування суддівського самоврядування, його важливої ролі у захисті незалежності судової гілки влади та професійних інтересів суддів не викликає на сьогодні жодних сумнівів. Автор проаналізував організаційні форми суддівського самоврядування в Україні відповідно до чинного законодавства нашої держави. Водночас особлива увага в статті приділена саме рекомендаціям Консультативної ради європейських суддів, яка проаналізувала питання організації, наділення повноваженнями суддівських рад у різних європейських країнах. А також надала свої рекомендації щодо складу такої суддівської ради, а також приблизного переліку повноважень, якими варто наділити такі ради.

Окремо в статті звертається увага на існування асоціацій суддів, які також стоять на захисті професійних інтересів суддів та незалежності судової влади.

Автор дійшов висновку, що положення національного законодавства щодо суддівського самоврядування достатньою мірою відповідають європейським стандартам з цього питання, водночас застеріг, що у випадку законодавчих змін вдосконалення цього інституту слід дбати про законодавчу та практичну доцільність реформи судової влади, а також належне забезпечення впровадження законодавчих змін, у протилежному випадку це завдає шкоди судовій владі, її сприйняттю громадянським суспільством.

Ключові слова: судова рада, суддівське самоврядування, незалежність суддів.

Serdynskiy V. S. Judicial self-government in Ukraine (in the context of European standards)

The relevance of the issue of proper functioning of judicial self-government, its important role in protecting the independence of the judiciary and the professional interests of judges is not in doubt today. In this article, the author analyzed the organizational forms of judicial self-government in Ukraine, in accordance with the current legislation of our country. At the same time, the article pays special attention to the recommendations of the Advisory Council of European Judges, which analyzed the organization and empowerment of judicial councils in various European countries. It also provided its recommendations on the composition of such councils of judges, as well as an approximate list of powers that should be given to such councils.

The article draws attention to the existence of associations of judges, which also stand for the protection of the professional interests of judges and the protection of the independence of the judiciary.

The author concludes that the national legislation on judicial self-government is sufficiently in line with European standards on this issue, but warned that in case of legislative changes, or improvement of this institution, care should be taken of legislative and practical reform of the judiciary. The introduction of inconsistent legislative changes is otherwise detrimental to the judiciary and its perception by civil society.

Key words: Judicial Council, Judicial Self-Government, Independence of Judges.

DOI: 10.33663/2524-017X-2022-13-65